

Branko SBUTEGA

VALORIZACIJA CRKVENIH RIZNICA BOKE U TURISTIČKOJ PONUDI

Kulturno-istorijski spomenici Boke su dosta proučavani. Brojna naučna i publicistička djela o njima svjedoče o naučnom i kulturnom interesu za ovu bogatu baštinu. Ima se ipak utisak da je naučnoistraživačkom oku promicao značaj brojnih crkvenih riznica u Boki koje još uvijek čekaju jednu kompletniju naučnu valorizaciju, zaštitu i prezentiranje široj publici.

To čudi tim više jer već i sama riječ riznica označava skup onih predmeta koje su kriterijumi prošlosti prepoznali kao najdragocjenije i stoga im dali i poseban status. Bez obzira na promjene ukusa i izmjenu vrijednosti koju svako doba donosi trezori jedne kulture stvaraju se selekcijom koja je otrpjela čudi mode i ukuse epohe.

Crkvene riznice su u tom pogledu specifične, jer osim estetsko-materijalne vrijednosti predmeta i stepen sakralnosti određivao je odabir. Nepoštivanje ove činjenice u modernim postavkama nekih crkvenih riznica dovelo je do narušavanja karaktera ovih zbirk, pa i do svojevrsne degradacije predmeta koji time izgube svoj »Sitz im Leben«.

Vrlo je čudno da su se na tako malom prostoru Boke uspjele formirati brojne riznice koje su se sačuvale do naših dana. Znamo koliko je velika opasnost bila da ti vrijedni materijalni trezori nestanu na vjetrometini povijesti. Bokeljsko ekonomsko propadanje osjetile su i crkvene institucije ne manje od ostalih društvenih struktura. Ipak se nije poseglo za rasparčavanjem rizničnih fonda, možda najviše stoga jer je nadvladalo poštivanje sakralnog karaktera.

Sve veće crkvene riznice Evrope nastaju kao posljedica srednjovjekovnih devocionalnih pokreta, kada je broj sakupljenih relikvija označavao vjerski i kulturni prestiž ne samo za crkvene, već podjednako i urbane centre.

Raritet relikvije, snaga kulta koji se oko nje razvija, određuju i umjetnički nivo predmeta koji joj pripadaju. Najznačajnije zlatarske i druge manufakturne tvorevine nastaju upravo oko ili za te religiozne centre. Stoga ne čudi što je u Boki Kotorskoj upravo Kotor sačuvao najveći i najznačajniji rezor ove regije, jednu od najvrijednijih riznica Jugoslavije. Treba imati na umu snagu i širinu kulta gradskog patrona sv. Tripuna koji sigurno ne malo pomaze da grad iskoristi svoju geopolitičku poziciju i učvrsti sebe kao jednog od najjačih medioevalnih centara Jadrana. Tako se prestižna želja grada izriče u gradnji monumentalne Katedrale, njenom umjetničkom ukrašavanju, a posebno stvaranju bogatog relikvijara za koji se nabavljaju umjetnički izrađene relikvije od plemenitih metala i drugi bogoslužbeni predmeti. Opadanje ekonomskog i političkog značaja ne umanjuje raskos donacija katedralnoj riznici. Kotor ima snage da u XVIII stoljeću angažuje jednog Frančeska Kabijanku, koji raskoši predmeta uobičava u odgovarajući barokni prostor. U tom smislu katedrala sv. Tripuna jedini je primjer gdje se i prostorno uspio definirati karakter riznice.

Ekonomski uspon Herceg-Novog, Prčanja, Perasta, Dobrote i Risan, uz istovremeno opadanje ekonomiske moći Kotora, doveo je do povećanja lokalnih ambicija za samostalnošću i stvaranjem jednog boljeg urbanog statusa. To je u periodu XV—XVIII st. bilo nezamislivo bez stvaranja jačih kulturnih centara čiji bi prestiž označio i one ambicije koje su ti novi kulturno-ekonomski centri Boke imali.

Učešće dijela domaće provenijencije u odnosu na one uvezene iz Venecije i drugih evropskih centara odgovara i stupnju razvijenosti lokalne umjetničke manufakture koja u srednjem vijeku uspijeva da zadovolji zahtjeve bokeljskih donatora, ali čije postepeno opadanje prevazilazi moć zadovoljavanja jednog tržišta koje postaje i ekonomski sve moćnije. Tako se dešava da što bliže idemo k našem vremenu, u bokeljskim riznicama opada broj djela ovdje stvaranih, već se pretežno susrećemo sa djelima koja su importirana.

Smatramo nužnim još jednom napomenuti da stupanj vrijednosti pojedinačnih predmeta ne određuje samo materijalno-umjetnička vrijednost, već i sakralni karakter, tj. oni su u proporcionalnoj zavisnosti jedno od drugog. To je u najvećoj mjeri i spasilo crkvene riznice od ratne devastacije i većih pljački, jer su i vjerovalni aspirant i posjednik morali respektirati upravo tu dimenziju. Jedino je francuska okupacija Boke imala za posljedicu uzimanje u vidu ratne kontribucije jedne trećine srebra iz bokeških crkava, no skloni smo, u nedostatku podataka, vjerovati da se radilo o manje značajnim predmetima.

Ne postoji opća suglasnost o tome što je riznično vrijedan predmet. Kolebanja idu od čisto materijalne do čisto umjetničke vrijednosti predmeta. Čini se najispravnijim zadržavanje one se-

lekciјe koju je vrijeme nameinilo, a koje je svakoj riznici specifično svojstveno. U tom smislu ideal bi bio čuvanje i prezentiranje rizničnih cjelina u njihovoј integralnosti, bez većih intervencija.

Primjer riznica sv. Marka u Veneciji, koja već stotinama godina čeka svoju definitivnu sistematizaciju, pokazuje da to nije mali problem, jer osim odgovarajućeg smještaja traži i idealnu konцепciju koja će proći na ispit u koji joj svako vrijeme nameće. Zato nam se i čini nemogućim dati jedan idealni recept i ponuditi mogući model koji bi zadovoljio potrebe našeg vremena i opravdao naša nastojanja.

Crkvene riznice Boke Kotorske formirane su od različitih vrsta predmeta bogoslužbene namjene. Tu se prvenstveno radi o relikvijarima izradenim u plemenitim metalima različitih tehnike. Oni su uz kaleže najčešće i najraskošnije oblikovani predmeti zbog sakralnog značaja i funkcije. Zatim slijede brojni svijećnaci i kandila od srebra i drugih metala, brokati, čipke, ex vota, ženski nakit (kao donacija votivna), oltarske pale, antependijumi, procesionalne nosiljke, drveni i metalni kipovi, staklene posude i ikone. Cinjenica što su ikone uvrštene u rezorni predmet ne treba da iznenaduje, ako se ima u vidu da se ikona kultno izjednačava sa relikvijom. To je specifičnost Boke, gdje je bizantijski uticaj bio snažniji, što je i dovelo do distinkcije između svete slike, kao dekorativnog elementa crkvenog prostora, i ikone, kao kultnog, u užem smislu. Treba primijetiti da su najveću popularnost stekle one ikone koje se ističu umjetničkom vrijednošću, što nije koincidencija već odabir koji počiva na srodnosti estetskog i religioznog bica.

*

* * *

Prije nego pogledamo kakve su mogućnosti i atrakcije jedne buduće prezentacije bokeljskih riznica ukazućemo na postojeće stanje. Možda jedina riznica koja je dobila svoju naučnu i muzeološku valorizaciju jeste riznica manastira Savine. Nova postavka njenih brojnih predmeta u adaptiranom prostoru manastirskog konaka čini je konačno dostupnom sagledavanju u cjelini, a samom kompleksu crkve i manastira daje jednu novu i atraktivnu dimenziju. Vjerujemo da će novi smještaj predmeta, možda izlazak na vidjelo dana nepoznatih eksponata doprinijeti upotpunjavanju ionako bogate naučne literature koja se ovim fundusom bavila.

Kotorska katedrala je setecentnom sistematizacijom relikvijara dobila jedan od najljepše oblikovanih pozobaroknih prostora obale, ali bogatstvo materijala koje sačinjava veliki broj crkvenog posuđa, tkanina, predmeta od drveta, zatim velika zbirka ikona, bilo je bez svog prostora i svoje prezentacije. Mrak ormara krije odsjaje zlata i srebra u očekivanju da buduća restauracija Katedrale

djela, pa prema tome i nepromjenljivu, i ona koncepcija koja u muzejskom prostoru vidi samo posrednike između djela i čovjeka. Dakle, jedan stav je statički, muzej kao rezor (depo vrijednosti), drugi je dinamički, muzej kao posrednik.

I jedna i druga koncepcija imaju argumente i za i protiv. Stvar je konkretne procjene zbog koje se opredjeljujemo na neko rješenje. Naše je mišljenje da bi trebalo poštivati, u muzeološkom smislu, obadvije strane, ukoliko to odgovara našim ciljevima. Stvaranje sabirnih crkvenih riznica u Kotoru, Dobroti, Perastu, Risnu, Prćanju i Herceg-Novom zadovoljilo bi zahtjev bezbjednog i stručnog prezentiranja rizničnih fondova. S druge strane, stvaranje odgovarajućih izložbenih prostora omogućilo bi slobodno izmještanje materijala prema potrebi i svrsi, što bi zadovoljilo specifične uslove kulturne ponude. U tom smislu bilo bi neophodno obezbijediti sredstva za formiranje odgovarajućih zbirki u Kotoru i to eventualno u bivšoj crkvi sv. Pavla. Peraška nedovršena crkva sv. Nikole čini nam se idealnim prostorom za stalnu postavku peraške riznice. Također bi u Risnu, u manastiru Banji ili u nekom drugom pogodnom objektu, pod stručnim nadzorom, trebalo objediniti zbirke područnih crkava.

Bogorodičin hram na Prćanju već je djelomično bio stekao taj karakter, koji mu uz nužna tehnička poboljšanja treba i vratiti.

U toku je sistematizacija savinske riznice tako da to smatramo prvim učinjenim korakom neke buduće muzeološke integracije u cilju jedne ponude koja će opravdati vrijednost bokeških riznica. Predlažemo i stvaranje, gdje ih već nema, ili adaptaciju postojećih prostora za pokretnе izložbe, koje bi u okviru tematskih ili nekih drugih cjelina povremeno stavljaće na uvid atraktivne dijelove muzejskih fundusa, najbolje u doba turističke sezone.

Otok Gospe od Skrpjela, Otok Gospe od Milosti, Samostan sv. Marije u Budvi već sada su, kao povijesno-ambijentalne cjeline, izuzetne turističke atrakcije Crnogorskog primorja. Obogaćeni kvalitetnim izložbama, koje bi mogle biti pružene i drugim odgovarajućim kulturnim manifestacijama, uvjereni smo da bi doatile svojevrsnu atraktivnost, koja ne bi bila bez komercijalnog efekta, ukoliko bi bila popularizirana na pravi način.

Ovim nabranjem ne isključujemo mogućnost i drugih prostora sa istom svrhom i adekvatno opremljenim. Prednost smo dali sakralnim spomenicima, smatrajući da su oni idealni prostorni kontekst crkvenim rizničnim fondovima.

Dakle, ova zamisao muzejske prezentacije ima, ili bi bar to htjela imati u vidu, kako interes kulturno-spomeničnog predmeta, tako i korisnika, koji je u ovim našim turističkim prostorima ipak najčešće turist.

Jedna prateća izdavačka djelatnost u vidu kataloga, vodiča i reprodukcija, bila bi u službi ne samo propagandne nego i naučne djelatnosti, ukoliko bi se vodilo računa o kriterijumima. Naravno da jedan ovako zamišljeni »trezor Boke« može da se ostvari samo uz velike stručne i finansijske napore. Rješavanje prijepornih pravnih pitanja sigurno bi se riješilo u okviru crkveno-društvenog sporazuma, koji bi bio moguć uz poštivanje specifičnosti interesa. Možda bi mogli izreći jedan opći zaključak da su interesne sfere kulture i turističke privrede prilično podudarne, a nikada divergentne, s tom razlikom što kultura teško može manipulirati turizmom, a turizam kulturom može. Njihova sprega je i moguća i poželjna, zato i šanse koje nam se pružaju ne bi trebalo propustiti jer bi to bilo na štetu i kulturne baštine i kulturne ponude Boke Kotorske, a to znači i njene turističke privrede u cijelini.